

ዳኞች :- ብርሀኑ አመነው

ተሾመ ሽፈራው

ሀብታሙ እርቅይሁን

ብርሀኑ መንግስቱ

ነፃነት ተገኝ

አመልካች:- ሰይድ ዑመር

ተጠሪ:- ወ/ሮ ሀዋ ሰይድ

መዝገቡ ተመርምሮ ተከታዩ ፍርድ ተሰጥቷል።

ፍ ር ድ

ጉዳዩ ጋብቻ በአንደኛው ተጋቢ ሞት ምክንያት መፍረሱን ተከትሎ የሚች ወራሽ የሆነ ሰዉ የገጠር መሬትን አስመልክቶ በሚያቀርበው የድርሻ ክፍፍል ጥያቄ ላይ ተፈጻሚነት ያለውን የይርጋ ደንብ የሚመለከት ነው። ክርክሩ በተጀመረበት በደቡብ ወሎ ዞን ወረ ባቦ ወረዳ ፍርድ ቤት አመልካች አሳሽ በመሆን በተጠሪ ላይ ባቀረበው ክስ ተጠሪና ወላጅ አባቱ በ1976 ዓ.ም በድልድል መሬት ያገኙ ሲሆን ተጠሪ የአባቱን ድርሻ መሬት እንድታካፍለኝ ብጠይቃትም ፍቃደኛ ስላልሆነች የአባቱን ድርሻ መሬት እንድትሰጠኝ ይወሰንልኝ በማለት የጠየቀውን ዳኝነት መነሻ ያደረገ ነው። ተጠሪ በበኩሏ በሰጠችው መልስ ክሱ በይርጋ ይታገዳል፤ አመልካች መብትና ጥቅም የለውም የሚሉ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ያቀረበች ሲሆን በፍሬ ነገር ረገድም አመልካች አባቱ ሲሞት መሬቱን እኩል ተካፍለን በየግላችን የይዞታ ማረጋገጫ ደብተር አሰርተን አመልካች የአባቱን ድርሻ የያዘ በመሆኑ ሊጠይቀኝ አይገባም በማለት ተከራክራለች።

ጉዳዩን በመጀመሪያ የተመለከተው የወረዳው ፍርድ ቤትም ከግራ ቀኝ በዚህ መልኩ የቀረበውን ክርክር እና ማስረጃ ከሰማ በኋላ ተጠሪ የአመልካች አባት ድርሻ የሆነውን መሬት የያዘች በመሆኑ ለአመልካች ታስረክብ በማለት ወስኗል። በዚህ ውሳኔ ቅር የተሰኘችው ተጠሪ ይግባጁን ለዞኑ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ያቀረበች ሲሆን ፍርድ ቤቱ ግራ ቀኙን ካከራከረ በኋላ የወረዳው ፍርድ ቤት የተጠሪን የይርጋ መቃወሚያ ያለፈው በአግባቡ መሆን አለመሆኑን ከመረመረ በኋላ የአመልካች አባት ከሞቱበት

ከ1990 ዓ.ም ጀምሮ ተጠሪ ይዞታውን በስሟ በደብተር ላይ አስመዝግባ ይዛ የምትጠቀምበት በመሆኑ፤ አመልካችም አባቱ በህይወት እያለ የጎጆ መውጫ መሬት ተሰጥቶት ሲጠቀም እንደቆየ በሰውና ማስረጃ በመረጋገጡ፤ የአመልካች አባት ከሞተ ከ1990 ዓ.ም ጀምሮ ክስ እስከቀረበበት ድረስ ያለው ጊዜ ሲታይ 20 ዓመት ያለፈው መሆኑን ጠቅሶ ክሱ በይርጋ ይታገዳል በማለት የወረዳ ፍርድ ቤቱን ውሳኔ ሸሮታል። አመልካች በበኩሉ በዚህ ውሳኔ ባለመስማማት ይግባኙን ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ቢያቀርብም ውድቅ ተደርጎበታል። በመቀጠል የሰበር አቤቱታውን ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ያቀረበ ሲሆን ይህም ተቀባይነት ሳያገኝ ቀርቷል። ለዚህ ፍርድ መነሻ የሆነው የሰበር አቤቱታ የቀረበውም ይህንኑ ለማስለወጥ ነው።

አመልካች በቀን 22/03/2012 ዓ.ም በተፃፈ የሰበር አቤቱታ የዞኑ ክፍተኛ ፍርድ ቤት ተጠሪ ከ1990 ዓ.ም ጀምሮ ይዞታውን በህጋዊ መንገድ ይዛ ስትጠቀምበት ነበር በማለት በደፈናው ገልጾ ክሱ በይርጋ ይታገዳል በማለት ቢወስንም በምን ዓይነት ህጋዊ መንገድ እንደተያዘ አልገለጸም፤ በይዞታው ላይ የይዞታ ማረጋገጫ ደብተር ማውጣቷም ይዞታውን ህጋዊ አያደርገውም፤ በህገ-ወጥ መንገድ መሬትን የያዘ ማንኛውም ሰው የይርጋ መቃወሚያን ሊያነሳ እንደማይችል እየታወቀ ክሱ በይርጋ ይታገዳል ተብሎ መወሰኑ መሠረታዊ የህግ ስህተት ስለሆነ ሊታረም ይገባል በማለት ዳኝነት ጠይቃለች።

የሰበር አቤቱታው ተመርምሮም የገጠር መሬት ውርስን በሚመለከት ተፈፃሚነት ያለው የይርጋ ደንብ የትኛው እንደሆነ ግራ ቀኝ በተገኙበት አጣርቶ ለመወሰን ሲባል ያስቀርባል በመባሉ ተጠሪ በተደረገለት ጥሪ መሠረት ባቀረበው መልስ ለጉዳዩ ተፈፃሚነት ያለው የይርጋ ደንብ በውርስ ህጉ ላይ ያለው የይርጋ ደንብ ሲሆን ይህንኑ መሠረት አድርጎ የስር ክፍተኛ ፍርድ ቤቱ የሰጠው ውሳኔ ትክክለኛ እና ተገቢ በመሆኑ ሊፀና ይገባል በማለት ተከራክሯል። አመልካችም የሰበር አቤቱታውን በማጠናከር የመልስ መልስ ሰጥቶ ተከራክሯል።

ከስር ጀምሮ የጉዳዩ አመጣጥ እና የግራ ቀኝ ክርክር ይዘት አጠር አጠር ባለ መልኩ ሲታይ ከላይ የተገለፀውን ሲመስል ይህ ችሎትም መዝገቡን ለማስቀረብ በሰበር አጣሪ ችሎት የተያዘውን ጭብጥ ከግራ ቀኝ ክርክር እና ለጉዳዩ አግባብነት ካላቸው ድንጋጌዎች ጋር በማገናዘብ መዝገቡን እንደሚከተለው መርምሮታል። ከክርክሩ ሂደት መገንዘብ እንደሚቻለው አመልካች በተጠሪ ላይ ባቀረበው ክስ ለጠየቀው ዳኝነት መሰረት ያደረገው የአባቱ የነበረ እና በውርስ የሚተላለፍለትን ይዞታ ተጠሪ ድርሻውን ልታካፍለው ፍቃደኛ አለመሆኗን በመጥቀስ ሲሆን፣ ተጠሪ በበኩሏ አባቱ መሞቱን ተከትሎ አመልካች ድርሻው የተሰጠው ከመሆኑም በላይ የአመልካች አባት በ1990 ዓ.ም በዚህ ዓመት በሞት የተለየ በመሆኑ ክሱ በይርጋ ሊታገድ ይገባል በማለት መከራከሯን ነው። አባቱ በ1990 ዓ.ም ከዚህ ዓለም በሞት የተለዩ ስለመሆኑ አመልካች ክዶ አይከራከርም። የውርስ ድርሻ ይገባኛል ጥያቄ ሳያቀርብ

የቆየበት የተለየ ምክንያት ያለው ስለመሆኑም አመልካች የገለጸው ነገር የለም። ከፍ ሲል እንደተመለከተው የስር ክፍተኛ ፍርድ ቤት የአመልካች ክስ በይርጋ ይታገዳል በሚል ድምዳሜ ላይ የደረሰውም ክስ የቀረበው አወራሽ ከሞተበት ከ 20 ዓመት በኋላ መሆኑን በመጥቀስ ቢሆንም ለዚህ ተፈጻሚነት ያለው ህግ (ድንጋጌ) ግን አልጠቀሰም። አመልካች በዚህ ችሎት ባቀረበው ክርክር ክስ በይርጋ አይታገድም በማለት አጥብቆ የሚከራከረው በአማራ ክልል የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 55 መሠረት በህገ ወጥ መንገድ የተያዘን መሬት ለማስለቀቅ የሚቀርብ ክስ በይርጋ አይታገድም በማለት ነው። ስለሆነም ይርጋን አስመልክቶ ከገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጁ ላይ የተመለከተው የይርጋ ድንጋጌ ለተያዘው ጉዳይ ተፈጻሚነት ያለው መሆን ያለመሆኑ አመልካች ለጠየቀው ዳኝነት መሠረት ካደረገው የክስ ምክንያት ጋር በማገናዘብ ማየቱ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል።

በመሠረቱ የፍትሐብሔር ጉዳይ የቀረበለት ፍርድ ቤት በቀዳሚነት እንዲያከናወን ከሚጠበቁበት ተግባራት ውስጥ አንድ እና መሠረታዊው ለቀረበለት ጉዳይ ተፈጻሚነት ያለው የህግ ክፍል የመለየት ተግባር (identification of applicable law) ነው። አስቀድሞ ይህን ማድረግ የቀረበው ክስ የክስ ምክንያት ያለው መሆን አለመሆኑ፣ ፍርድ ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ስልጣን ያለው መሆን አለመሆኑን እና ሌሎች የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያዎች ካሉ አስቀድሞ በመለየት መርምሮ ተገቢውን ወሳኔ ለመስጠት የሚያችለው ሲሆን፣ ጉዳዩ ወደ ሙሉ የክርክር ሂደት (full scale trial) የሚገባ ከሆነም በጉዳዩ ላይ ትክክለኛ ወሳኔ ለመስጠት የሚያስችለውን ጭብጥ ይዞ ክርክሩን በመምራት ለጉዳዩ ተፈጻሚነት ያለውን ድንጋጌ በአግባቡ ለይቶ ፍትሐዊ ወሳኔ ለመስጠት ያስችላል። በአጠቃላይ አስቀድሞ በጉዳይ ተፈጻሚነት ያለውን የህግ ክፍል መለየት ፍርድ ቤቱ ጉዳዩን ከክርክር አመራር ሥርዓት ጋር በተያያዘ በሥ/ሥርዓት ህጉ የተመለከቱትን ደንቦች እና ድንጋጌዎች መሠረት ባደረገ መልኩ ክርክሩን ይመራ ዘንድ ያስችለዋል። የክርክር አመራርን አስመልክቶ በህጉ በተመለከቱት ድንጋጌዎች መሠረት ጉዳዩን መምራት፣ የክርክር አመራሩ ፍትሐዊ እና ሚዛናዊ እንዲሆን በማድረግ የተከራካሪ ወገኖችን ሥነ ሥርዓታዊ ፍትሕ እንዲረጋገጥ የሚያስችል ከመሆኑም በላይ፣ ለጉዳዩ ትክክለኛ ጭብጥ በመያዝ፣ ተቀባይነት እና አግባብነት ያለውን ማስረጃ ለይቶ በማስቀረብ እና በመመርመር ወሳኝ የሆኑ ፍሬ ነገሮች ነጥሮ እንዲወጡ በማድረግ ብሎም ለጉዳዩ ተፈጻሚነት ያለውን የህግ ድንጋጌ ለይቶ ተፈጻሚ ለማድረግ የሚያስችል በመሆኑ በጉዳዩ ላይ ፍትሐዊ ወሳኔ እንዲሰጥ ያስችላል። በክስ አቤቱታ ላይ የሚገለጹ ነገሮችን አስመልክቶ በፍ/ብ/ሥ/ሥርዓት ህጉ አንቀጽ 222 ላይ ከሳሽ ለክሱ ምክንያት የሆኑትን ነገሮች እንዲሁም ተከሳሽ ለክሱ ምክንያት በሆነው ነገር ላይ በኃላፊነት የሚጠየቅበትን ሁኔታ ከሳሽ በግልጽ በክሱ ማካተት እንዳለበት፣ እንዲሁም የሚጠየቀው ዳኝነት በግልጽ መመልከት እንዳለበት በአንቀጽ 224 በአስገዳጅ መልክ ከደነገገባቸው ምክንያቶች ውስጥ አንዱ ክስ የቀረበለት ፍርድ ቤት ለጉዳዩ ተፈጻሚነት ያለውን የህግ ክፍል አስቀድሞ እንዲለይ ለማስቻል እንደሆነ ይታመናል።

ወደ ተያዘው ጉዳይ ስንመለስ፣ ከላይ እንደተገለጸው፣ አመልካች ባቀረበው ክስ የጠየቀው ዳኝነት ተጠሪ በእጁ የሚገኘውን የአባቱ ድርሻ የሆነውን መሬት እንድታካፍለው ነው። ይህም ዳኝነቱ ከገጠር መሬት ጋር የተያያዘ መሆኑን የሚያሳይ ነው። ምንም እንኳን አሁን በአገራችን በስራ ላይ ባለው የመሬት ስሪት መሠረት መሬት የህዝብ እና የመንግስት በመሆኑ እንዲሁም መሬት የአራሱ የሆነ የተለየ ባህርይ ያለው ቢሆንም፣ ከመሬት ጋር በተያያዘ የሚፈጠሩ መብቶች እና ግዴታዎች፣ አጠቃላይ ግንኙነቶች የሚመሩት በንብረት ህግ አጠቃላይ መርሆዎች በመሆኑ የከተማም ሆነ የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀምን አስመልክቶ የሚወጡ ህጎች/አዋጆች በንብረት ህግ ማዕቀፍ ውስጥ የሚመደቡ መሆኑንም መገንዘብ ያስፈልጋል። ስለሆነም ከንብረት ጋር በተገናኘ ያሉ ጽንሰ ሃሳቦች፣ ህጎች እና መርሆዎች ከመሬት ጋር በተያያዘ ለሚቀርብ ክርክር እንደየአግባብነታቸው ተፈጻሚነት ይኖራቸዋል። በጽንሰ ሃሳብ ደረጃ የንብረት ህግ ማለት ለአንድ ንብረት ባለሙሉት ወይም ባለይዞታ የሆነ ሰው ከሌሎች ሰዎች ጋር የሚኖረውን ግንኙነት የሚገዛ ነው። የንብረት ህግ አንድ ሰው በአንድ ንብረት ላይ ባለቤትነት ወይም ባለይዞታ ሲሆን የሚቻልበትን መንገድ፣ የመብቱ ዓይነት፣ ስፋት እና ማዕቀፍ፣ መብቱ ከአንዱ ወደ ሌላ ሊተላለፍ የሚችልበትን ሥርዓት የሚደነግግ የህግ ክፍል ነው። ንብረትን የመከታተል መብት፣ በመብቱ ማዕቀፍ ያለ ማንም ጣልቃ ገብነት የመጠቀም መብት እንዲሁም ክስ አቅርቦ መብትን የማስከበር መብት የንብረት ባለ ሀብት ወይም ባለይዞታ መሆን ከሚሰጣቸው መብቶች ውስጥ ዋነኞቹ ስለመሆናቸው መገንዘብ ያስፈልጋል።

አንድ ሰው የአንድ ንብረት ባለሙሉት ወይም ባለይዞታ መሆኑ የሚታወቀው እና የንብረት ባለ ሀብት ወይም ባለይዞታ መሆን በሚሰጣቸው መብቶች ተጠቃሚ ሲሆን የሚችለው ንብረቱን በህግ አግባብ በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ መንገድ በእጁ ካደረገበት ጊዜ ጀምሮ ስለመሆኑም ከአጠቃላይ የንብረት ህግ ጽንሰ ሃሳብ የምንገነዘበው ነው። ስለሆነም አንድን ንብረት አስመልክቶ የሚቀርበውን ክስ ተከትሎ ንብረትን የሚመለከት የህግ ክፍል ተፈጻሚ የሚሆነው ከሳሽ ክስን ያቀረበው ንብረቱን በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ መንገድ በእጁ ካደረገ በኋላ በንብረቱ ላይ ያለው መብት እንዲከበርለት የቀረበ ክስ መሆኑ በክሱ የተረጋገጠ ሲሆን ነው። ይህም ማለት አንድ ከሳሽ ባቀረበው ክስ የጠየቀው ዳኝነት ንብረትን የሚመለከት መሆኑ ብቻውን ጉዳዩን የንብረት ክርክር አያደርገውም ማለት ነው። በአጠቃላይ ንብረትን የሚመለከት ለፍርድ ቤት የሚቀርብ ዳኝነት ሁለት ገጽታዎች ያሉት ሲሆን አንደኛው የንብረት ባለሀብትነት ወይም ባለይዞታነትን ወይም ከንብረቱ ጋር በተያያዘ ያለውን ማንኛውንም መብት ለማስከበር የሚቀርብ ዳኝነት ሲሆን፣ ሁለተኛው የንብረት ባለቤትነት ወይም ባለይዞታነት መብት በፍርድ ኃይል እንዲተላለፍለት በዚህም የንብረቱ ባለሀብት ወይም ባለይዞታ ለመሆን የሚቀርብ ዳኝነት ነው። የመጀመሪያው በንብረት ህግ ማዕቀፍ የሚመራ ሲሆን፣ ሁለተኛው ዓይነት ለቀረበው የመብት ይተላለፍልኝ ጥያቄ መሠረት የሆነውን ምክንያት መሠረት በማድረግ የሚወሰን ሲሆን እንደየጉዳዩ ባህርይ በተለያዩ የህግ ማዕቀፎች መሠረት የሚዳኝ ነው። ይህም ማለት ለቀረበው የመብት ይተላለፍልኝ

ዳኝነት መሠረቱ ወል ከሆነ የወል ህግ ድንጋጌዎች፣ ወርስ ከሆነ የወርስ ህግ ድንጋጌዎች፣ ጋብቻ መፍረሱን ተከትሎ የቀረበ ከሆነ የቤተሰብ ህግን መሠረት በማድረግ ሊታይ የሚችልበት ሁኔታ ይኖራል ማለት ነው። ይህ፣ ከፍ ሲል በተመለከተው ምክንያት፣ ከመሬት ጋር የተያያዘ ለሚቀርቡ የመብት ጥያቄዎችም እንደየአግባብነታቸው ተፈጻሚነት ይኖራቸዋል።

ወደ ተያዘው ጉዳይ ስንመለስ አመልካች በስር ፍርድ ቤት ባቀረበው ክስ ለጠየቀው ዳኝነት መሠረት ያደረገው የሚች አባቱ ባለቤት የነበሩት ተጠሪ ለክርክሩ መነሻ የሆነውን መሬት ይዛ ስለምትገኝ የአባቱን ድርሻ እንድታካፍለው ነው። ይህም የሚያሳየው አመልካች የወራሽነት መብቱን ተጠቅሞ የአባቱን የባልነት ድርሻ መሬት ተጠሪ እንድታካፍለው መጠየቁን የሚያሳይ ነው። በአመልካች አባት እና በተጠሪ መካከል የነበረ ጋብቻ በሞት ምክንያት መፍረሱን ተከትሎ የቀረበ የባልና ሚስት ንብረት ክፍፍል ጥያቄን የሚመለከት በመሆኑም ጉዳዩ የሚመራው የባልና ሚስት ንብረት ክፍፍል በተመለከተ በቤተሰብ ህጉ ላይ በተመለከቱት ደንቦች እና መርሆዎች መሠረት ነው። ይሁንና ጋብቻ መፍረሱን ተከትሎ የንብረት ክፍፍል ጥያቄ የሚቀርብበትን የጊዜ ገደብ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የቤተሰብ ህግ የተለየ ድንጋጌ የለውም። የክልሉ የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 252/2009ም ሆነ ከዚህ በፊት የነበረው አዋጅ ቁጥር 133/98 ይህን ጉዳይ የሚገዛ ድንጋጌ የላቸውም። በአዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 55 ላይ የተመለከተው የይርጋ ደንብም ቢሆን ያላግባብ የተያዘን የገጠር መሬት ለማስለቀቅ ለሚቀርብ የዳኝነት ጥያቄ እንጂ (ይህ የይርጋ ደንብ ይዘታዩ ያላግባብ ተይዟል በሚል ለሚቀርቡ ለሁሉም ጉዳዮች ተፈጻሚነት አለው ወይ? የሚለው ጥያቄ እንደተጠበቀ ሆኖ) የባለ ይዘታነት መብት ይተላለፍልኝ በሚል ለሚቀርብ ክስ ተፈጻሚነት ያለው አይደለም። በሌላ በኩል የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በሰ/መ/ቁጥር 17937 ላይ (በቅጽ 4 ላይ እንደታተመው) ጋብቻ በአንደኛው ተጋቢ ሞት ምክንያት በፈረሰ ጊዜ የንብረት ክፍፍል ጥያቄ በአስር ዓመት ጊዜ ውስጥ ካልቀረበ ጥያቄው በይርጋ እንደሚታገድ የህግ ትርጉም ሰጥቷል። ይህ ውሳኔ በአዋጅ ቁጥር 454/97 አንቀጽ 2 መሠረት በተያዘው ጉዳይ ላይ ተፈጻሚነት ያለው ነው። በመሆኑም አመልካች አባቱ ከሞቱበት ከ1990 ዓ.ም ጀምሮ ጥያቄ ሳያቀርብ ቆይቶ ከ20 ዓመት በኋላ ያቀረበው የድርሻ ይገባኛል ጥያቄ በይርጋ የሚታገድ ነው። ስለሆነም፣ ምንም እንኳን ለቀረበው ክስ ምክንያት የሆነውን ጉዳይ በአግባቡ በመመርመር ለጉዳዩ ተፈጻሚነት ያለውን የይርጋ ድንጋጌ መለየት ሲገባው ይህን ባለማድረግ በደፈናው ክስ በይርጋ ይታገዳል ማለቱ ስህተት ቢሆንም፣ የደቡብ ወሎ ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት የአመልካች ክስ በይርጋ ይታገዳል በሚል ክስን ወድቅ በማድረግ የሰጠው ውሳኔ ከወጤት አንፃር ሲታይ የሚነቀፍ ሆኖ አልተገኘም። በዚህም ምክንያት ተከታዩ ተወስኗል።

ወሳኔ

1. የደቡብ ወሎ ዞን መስተዳደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት በመ/ቁጥር 39263 በቀን 02/05/2010 ዓ.ም በዋለዉ ችሎት የሰጠዉ ወሳኔ፣ የአማራ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ሰሚ ችሎት በመ/ቁጥር 01-07795 በቀን 09/07/2011 ዓ.ም በዋለዉ ችሎት እንዲሁም የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት በመ/ቁጥር 0325868 በቀን 02/03/2012 ዓ.ም በዋለዉ ችሎት የሰጡት ትዕዛዝ በፍ/ብ/ሥ/ሥርዓት ህጉ አንቀጽ 348(1) መሠረት ጸንቷል።
2. በዚህ ችሎት የተደረገዉ ክርክር ያስከተለዉን ወጪና ኪሳራ ግራ ቀኝ የየራሳቸዉን ይቻሉ።

መዝገቡ ተዘግቷል፤ ወደ መዝገብ ቤት ይመለስ